

Prosocijalno ponašanje

Vidović, Vana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Maritime Studies / Sveučilište u Splitu, Pomorski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:164:286456>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository - Faculty of Maritime Studies - Split -
Repository - Faculty of Maritime Studies Split for
permanent storage and preservation of digital
resources of the institution](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
POMORSKI FAKULTET U SPLITU

VANA VIDOVIĆ

PROSOCIJALNO PONAŠANJE

ZAVRŠNI RAD

SPLIT, 2017.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
POMORSKI FAKULTET U SPLITU

STUDIJ: POMORSKI MENADŽMENT

PROSOCIJALNO PONAŠANJE

ZAVRŠNI RAD

Mentorica:

doc. dr. sc. Andrea Russo

Studentica:

Vana Vidović

MB: 0171264030

SPLIT, 2017.

SAŽETAK

Prosocijalno ponašanje je sveobuhvatni naziv za različite oblike socijalnog ponašanja u čijoj je osnovi pomaganje drugima u zadovoljenju njihovih potreba ili uklanjanju poteškoća. Prosocijalno ponašanje pomagača određeno je situacijskim (izvanjskim) činiteljima te crtama ličnosti pomagača. Cilj je rada analizirati prosocijalno ponašanje, odnosno utvrditi kako se ono razvija i što na njega utječe, s posebnim osvrtom na prosocijalno ponašanje na brodu.

Prosocijalno ponašanje u većoj ili manjoj mjeri pozitivno je povezano s empatijom. Pomorci su posebna socijalna grupa, ali sveobuhvatna istraživanja vezana za prosocijalno ponašanje pomoraca nisu provedena. Nereagiranje u situaciji kada je potrebna pomoć drugom članu posade ili cijeloj posadi broda može ugrožava sigurnost pomoraca, broda i brodskog tereta.

Ključne riječi: *prosocijalno ponašanje, altruizam, empatija, pomorci*

ABSTRACT

PROSOCIAL BEHAVIOR

Prosocial behavior is a comprehensive name for various forms of social behavior in which basis are helping others to meet their needs or to eliminate difficulties. The prosocial behavior of the helper is determined by the (external) factors and the personality traits of the helper. The aim of this paper is to analyze the prosocial behavior, i.e. to determine how it develops and affects it, with particular reference to prosocial behavior on board.

Prosocial behavior is, to a greater or lesser extent, positively associated with empathy. Seafarers are a special social group, but comprehensive research related to seafarers' prosocial behavior has not been carried out, although seafarers are known to learn prosocial behavior in life-threatening situations. If seafarer is unresponsive in the situation when his assistance is needed to the other crew member or entire crew, that may compromise the safety of seafarers, ships and ships' cargo.

Key words: *prosocial behavior, altruism, empathy, seafarers*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POJMOVNO ODREĐENJE PSIHOSOCIOLOGIJE	2
3. PROSOCIJALNO PONAŠANJE	4
3.1. RAZVOJ PROSOCIJALNOG PONAŠANJA – DOBNE I SPOLNE RAZLIKE	6
4. MJERE I ČINITELJI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA	8
4.1. SITUACIJSKI (IZVANJSKI) ČINITELJI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA	8
4.1.1. Utjecaj drugih ljudi	8
4.1.2. Svojstva podražaja za profesionalno ponašanje	10
4.1.3. Privremena stanja potencijalnog pomagača	11
4.1.4. Odnos s potencijalnim primateljem pomoći	14
4.1.5. Dimenzije situacija u kojima se javlja prosocijalno ponašanje.....	17
4.2. CRTE LIČNOSTI KAO UNUTARNJI ČINITELJI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA	18
5. ALTRUIZAM I EMPATIJA	20
5.1. TEORIJE RAZVOJA ALTRUIZMA	20
5.1.1. Pristup unutar teorije evolucije	21
5.1.2. Psihoanalitički pristup	22
5.1.3. Pristup unutar teorija socijalnog učenja	22
5.1.4. Kognitivno-razvojni pristup	23
5.2. PSIHOLOŠKI PROCESI U OSNOVI ALTRUIISTIČNOG PONAŠANJA	24
5.2.1. Normativni procesi	24
5.2.2. Kognitivni procesi.....	25
5.2.3. Čuvstveni procesi.....	26
5.3. EMPATIJA I PROSOCIJALNO PONAŠANJE	27
5.3.1. Povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja	29
6. PROSOCIJALNO PONAŠANJE NA BRODU.....	31
7. ZAKLJUČAK.....	33
LITERATURA	35

POPIS SLIKA.....	37
POPIS TABLICA.....	38
POPIS KRATICA	38

1. UVOD

Predmet je završnog rada prosocijalno ponašanje. Takvo se ponašanje u najširem smislu može odrediti kao pomažuće ponašanje, odnosno pod njim se podrazumijevaju različiti oblici socijalnog ponašanja u čijoj je osnovi pomaganje drugima kako bi se uklonile poteškoće tih osoba ili zadovoljile njihove potrebe. U užem smislu prosocijalno ponašanje se odnosi na altruizam, odnosno ponašanje u kojem pomagač ne očekuje nikakvu korist ili ništa zauzvrat od primatelja pomoći za pruženu pomoć. Prosocijalno ponašanje proučava psihosociologija. Cilj je završnog rada analizirati prosocijalno ponašanje, odnosno utvrditi kako se ono razvija i što na njega utječe, s posebnim osvrtom na prosocijalno ponašanje na brodu.

Završni rad sadrži šest poglavlja. Prvo je poglavlje završnog rada uvod u kojem se iznosi predmet i cilj rada te se analizira njegova struktura. Drugo poglavlje rada vezano je za pojmovno određenje psihosociologije. U tom se poglavlju rada određuju psihologija i sociologija te se analizira njihov odnos definiranjem pojma psihosociologije i predmeta njezina proučavanja. Treće poglavlje završnog rada odnosi se na prosocijalno ponašanje. U tom se poglavlju rada određuje prosocijalno ponašanje te se analizira razvoj takvog ponašanja, odnosno dobne i spolne razlike, različite mjere prosocijalnog ponašanja i njegovi činitelji. U četvrtom poglavlju završnog rada analiziraju se altruizam i empatija. Altruizam je posebni oblik prosocijalnog ponašanja, pa se definira taj pojam te se analiziraju teorije razvoja altruizma i psihološki procesi u osnovi altruističnog ponašanja. Također se definira pojam empatije, utvrđuje se njezin razvoj te se analizira povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja. Peto poglavlje završnog rada vezano je za prosocijalno ponašanje na brodu. U tom se poglavlju rada analizira prosocijalno ponašanje među pomorcima, odnosno među osobama koje rade na brodu. Šesto poglavlje završnog rada jest zaključak u kojem se sažeto iznosi sve što je istaknuto u radu te se donose određene spoznaje o prosocijalnom ponašanju na brodu.

2. POJMOVNO ODREĐENJE PSIHOSOCIOLOGIJE

Kako bi se mogla definirati psihosociologija kao jedna od grana psihologije potrebno je analizirati međuodnos psihologije i sociologije u proučavanju pojedinca.

Psihologija (grč. *psiha*, što znači „duh“, „duša“, „um“ i *logos*, što znači „govor“, „rasuđivanje“) prirodna je i društvena znanost koja se bavi mozgovnim procesima i njihovim izražavanjem u ponašanju. Cilj je psihologije kao znanosti sustavnim empirijskim istraživanjima steći znanje o uzrocima i načinu ponašanja ljudi te o tome kako ljudi doživljavaju svijet oko sebe. [1]

S druge strane, sociologija (lat. *societas*, što znači „društvo“, „zajednica“) je znanost o društvu, posebno njegovoj strukturi i dinamici, u rasponu od odnosa među pojedincima i manjim skupinama do odnosa među društvima ili tipovima društava, tj. globalnog društva. [2] Cilj je sociologije steći znanje o različitim oblicima društvenih odnosa, društvenim interakcijama i njihovom kulturološkom aspektu. [3]

Psihosociologija ili socijalna psihologija, pak, jest grana psihologije čiji je predmet proučavanja raznolik te se ponekad ni ne može definirati. Kao opći predmet psihosociologije određuje se socijalna priroda pojedinca, njegov socijalni razvoj, socijalno ponašanje, društveni život pojedinca ili uzajamno djelovanje ljudi. Neodređenost definicija psihosociologije nastoji se prevladati nabrojanjem pojava i problema koji su predmet istraživanja u psihosociologiji jer se tako omogućuje uvid u područje psihosociologije. Uglavnom se u pregledima pojava i problema koji se proučavaju u psihosociologiji težište stavlja na različite oblike i procese socijalne interakcije. U toj se domeni istražuje veliki broj različitih pojava, i to od socijalne percepcije i međuljudskih odnosa, preko ponašanja u grupi, nastanka i formiranja grupe, strukture grupe i drugih pojava koje se istražuju u okviru grupne dinamike, do ponašanja u masi i u situacijama panike. Druge definicije psihosociologije stavljaju težište na socijalizaciju, točnije na istraživanje čimbenika, procesa i mehanizama socijalizacije i njezinih posljedica. U tom se kontekstu u psihosociologiji istražuje utjecaj općih socijalnih čimbenika, kao što su obitelj, škola, vršnjaci i druge socijalne grupe i institucije. Od složenih procesa i mehanizama socijalizacije istražuju se socijalno učenje, učenje po modelu i internalizacija. Također se istražuju posljedice socijalnih i kulturnih utjecaja određene sredine na pojedine psihičke funkcije i osobine, kao što su stavovi, promjene stavova, socijalni motivi i ličnost pojedinca u cjelini. [4]

Manji je broj definicija koje uspješno i sveobuhvatno određuju predmet psihosociologije. Jedna od takvih definicija jest ona G. W. Allporta prema kojoj socijalna psihologija nastoji „razumjeti i objasniti kakav utjecaj na mišljenje, osjećanje i ponašanje pojedinca ima stvarna, predočena ili nagoviještena prisutnost drugih“. U toj je Allportovoj definiciji sveobuhvatnost predmeta psihosociologije određena u raznolikosti psihičkih pojava (kognitivnih, emocionalnih i konativnih) na koje djeluju socijalni činitelji te u raznolikosti socijalnih podražaja koji su izvor tih utjecaja, a koji osim fizičke prisutnosti i neposrednog djelovanja drugih uključuju podražaje sadržane u socijalnim ulogama. [4]

Još jednu sveobuhvatnu definiciju sociopsihologije daje M. Zvonarević, ističući da je to „grana psihologije koja proučava psihološke aspekte socijalnih pojava“. Tako ta Zvonarevićeva definicija obuhvaća bitne dijelove mnogih drugih definicija sociopsihologije. Sve navedene raznolike pojave i problemi istraživanja prema toj se definiciji mogu točno svrstati u domenu socijalne psihologije. [4]

Jednostavno bi se psihosociologiju moglo odrediti kao granu psihologije koja nastoji utvrditi kako prisutnost drugih ljudi utječe na pojedinca, odnosno na njegove misli, osjećaje i ponašanje. Psihosociologiju ne zanima toliko društvena situacija u objektivnom smislu, već u kojoj je mjeri pojedinac pod utjecajem svojih tumačenja ili konstrukcije socijalne okoline (načina na koji percipira, tumači i shvaća svijet). [3] U okviru psihosociologije proučava se i prosocijalno ponašanje, o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju završnog rada.

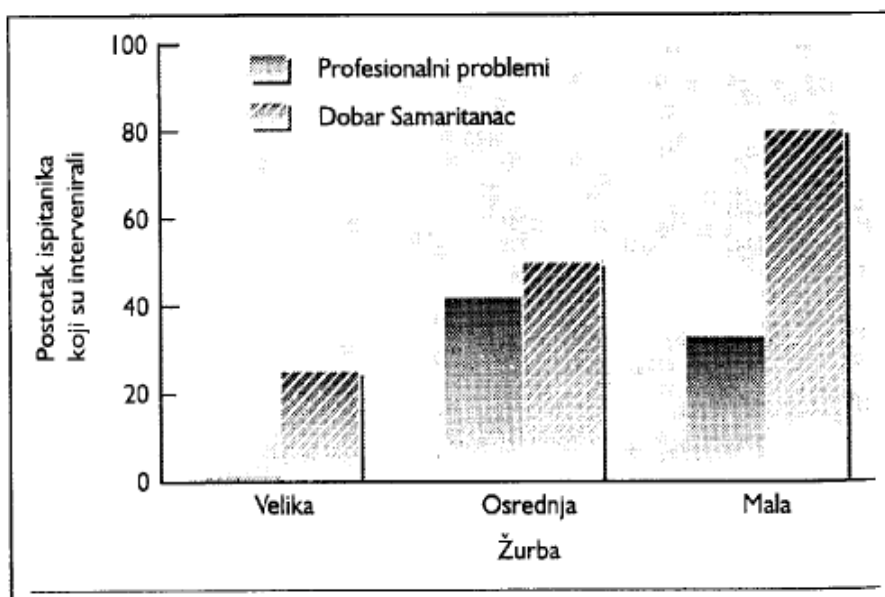
3. PROSOCIJALNO PONAŠANJE

Prema Petzu, prosocijalno ponašanje je sveobuhvatni naziv za različite oblike socijalnog ponašanja u čijoj je osnovi pomaganje drugima u zadovoljenju njihovih potreba ili uklanjanju poteškoća. Takvo ponašanje uključuje blagonaklonost i susretljivost, materijalno pomaganje i moralnu podršku, empatiju i altruizam. [4] Raboteg-Šarić određuje prosocijalno ponašanje kao intencionalno i voljno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge. [5]

Takva se definicija prosocijalnog ponašanja temelji na posljedicama ponašanja, pri čemu motivi ponašanja mogu biti pozitivni ili negativni. Naime, motivi za prosocijalno ponašanje mogu biti različiti. Tako motiv za prosocijalno ponašanje može biti istinska želja pojedinca da pomogne drugome ili drugima, pokušaj pojedinca da dobije određeni oblik nagrade (odobravanje okoline, pohvala, porast samopoštovanja) ili pokušaj izbjegavanja kazne (kritika društva, osjećaj krivnje). U istraživanju koje su proveli Bierhoff, Klein i Kramp na 2 000 ispitanika pokazalo se da su u pet scenarija nesreća ispitanici kao najčešće motive za prosocijalno ponašanje navodili povećanje samopoštovanja i moralne obveze, a često su se kao motivi isticali i empatija i recipročnost. [6] S druge strane, postoje i motivi koji mogu „zakočiti“ prosocijalno ponašanje. Neki od tih motiva su stres, opasnost, gubitak vremena, materijalni gubitci, nekompetentnost i sl. Ti se motivi mogu nazvati troškovima pomaganja. [7] Tako je istraživanje koje su proveli Synder i Omoto na dragovoljcima za pomoć oboljelima od AIDS-a pokazalo da psihološki troškovi dobrovoljnog rada s oboljelima od AIDS-a, kao što su stigmatizacija i nelagoda, utječu na odluku dobrovoljaca da prestanu s takvim dobrovoljnim radom. [6]

Isto tako, istraživanje koje su proveli Darley i Batson pokazuje da su ispitanici skloniji pomoći kada nisu u žurbi, dok je vjerojatnost da će pomoći u situaciji kada su u žurbi znatno manja, čak i kada razlog za žurbu nije previše ozbiljan. U tom je istraživanju dio ispitanika (koji su bili studenti teološkog seminara) dobio uputu da razmišlja o profesionalnim problemima, a drugi dio ispitanika da razmišlja o paraboli o dobrom Samaritancu. Jednoj skupini ispitanika rečeno da kasne, drugima da su stigli na vrijeme, a trećoj skupini da su došli prerano. Ispitanici su odlazeći naišli na „žrtvu“ koja je glumila da je pala na pod. [8] Različite skupine ispitanika različito su reagirale, odnosno neki su ispitanici bili skloniji prosocijalnom ponašanju od drugih, a pokazalo se da je na njihovu

odluku da pomognu utjecalo to jesu li u žurbi. Efekt upute i stupnja žurbe na altruistične odgovore u kriznoj situaciji prikazan je na slici 1.

Slika 1. Efekt upute i stupnja žurbe na altruistične odgovore u kriznoj situaciji [8]

Prema podacima prikazanim na slici 1. vidljivo je da su ispitanici imali slab efekt na altruizam, a veliki efekt na vrijeme, odnosno na žurbu, što pokazuje da beznačajno značajne varijable kao što je gubitak vremena mogu imati važan utjecaj na altruistične odgovore. [6] Ispitanici koji nisu žurili češće su pomagali od onih ispitanika koji su žurili, posebno oni ispitanici koji su razmišljali o paraboli o dobrom Samaritancu.

Bernhoff je odredio dva uvjeta koji definiraju prosocijalne reakcije, a to su namjera da se pomogne drugoj osobi te sloboda izbora (nepostojanje obveze da se pomogne drugome). Prosocijalno ponašanje je oblik moralnog nastupa koji uključuje društveno poželjna ponašanja kao što su pružanje pomoći drugima, dijeljenje s drugima itd. [7]

Treba istaknuti da se u socijalno-psihološkim istraživanjima uz pojam prosocijalnog ponašanja spominje posebna skupina takvih postupaka, a to je pružanje pomoći. Pomaganje drugima očituje se na različite načine, a to su verbalna i fizička potpora, pomaganje u radu na zadatku, interveniranje kad je netko u opasnosti i sl. Pružanje pomoći obuhvaća veliki broj prosocijalnih postupaka osim onih koji uključuju uzajamnu korist. [5]

3.1. RAZVOJ PROSOCIJALNOG PONAŠANJA – DOBNE I SPOLNE RAZLIKE

Različita istraživanja pokazala su kako se dijeljenje s drugima i tješjenje mogu javiti prije druge godine života. [9] Osim toga, djeca u procesu socijalizacije uče socijalne vještine od modela iz svoje okoline. Tako se mogu naučiti kooperativnosti, odgovornosti, empatiji, velikodušnosti, ljubaznosti, radoznalosti, ali i svadljivosti, škrtosti, sukobljavanju i egoističnosti. [10] Unatoč takvim rezultatima istraživanja, većina teoretičara smatra da se prije razvoja socijalnog ponašanja u djeteta trebaju razviti sposobnost zauzimanja tuđeg stajališta i empatija. U skladu s time, zbog napretka u misaonim i emocionalnim procesima, učestalost altruističnih postupaka raste s dobi djeteta te su starija djeca spremnija na pomaganje od mlađe djece. [11]

Što se tiče spolnih razlika u prosocijalnom ponašanju, društveni je stereotip da su djevojčice sklonije pomagati drugima, dijeliti s drugima te ih tješiti. Rezultati istraživanja po tom pitanju nisu konzistentni. Naime, dio istraživanja pokazao je da su djevojčice sklonije prosocijalnom ponašanju te da među adolescentima djevojke pokazuju veću prisutnost altruizma i empatije od mladića [5, 12], ali je meta analiza istraživanja pružanja pomoći pokazala da spolne razlike nisu dosljedne, odnosno da ponekad muškarci postižu bolje rezultate u prosocijalnom ponašanju, a da su prosocijalnom ponašanju ponekad sklonije žene. [13]

Osim toga, treba napomenuti da prosocijalno ponašanje ovisi o situacijskim čimbenicima, odnosno o prisutnosti drugih ljudi i procjeni kompetentnosti. Značajne su i individualne razlike u prosocijalnom ponašanju, i to zbog interakcije velikog broja činitelja, a to su genetski činitelji, iskustva tijekom socijalizacije, sposobnost empatije, kognitivni razvoj itd. Istraživanja su pokazala da su individualne razlike u prosocijalnom ponašanju longitudinalno stabilne i prediktivne za buduće ponašanje ako se pouzdano procjenjuju. [5]

Pri određivanju prosocijalnog ponašanja u raznim se istraživanjima koriste razne mjere. Neke od uobičajenih mjera su one pisane, kao što su: [5]

- samoprocjene ispitanika o tome koliko su u njih zastupljene određene osobine koje ukazuju na altruizam
- procjene ispitanika o tome koliko bi bili spremni pomoći u specifičnim, zamišljenim situacijama
- upitnici koji mjere tendenciju očitovanja prosocijalnog ponašanja u nizu situacija
- sustavno opažanje ponašanja u grupi

- procjene drugih osoba, najčešće nastavnika ili vršnjaka.

Osim istaknutih pisanih mjera koriste se različite bihevioralne mjere koje uključuju:

[5]

- latenciju (npr. vrijeme koje protekne dok ispitanik ne priskoči u pomoć nekome tko je u opasnosti) i frekvenciju (npr. koliko je puta ispitanik dao krv u određenom razdoblju)
- broj (npr. broj olovaka poklonjenih siromašnoj djeci)
- vrijeme (npr. vrijeme traženja nečijeg izgubljenog predmeta).

Svaka od istaknutih mjera ima određene prednosti i nedostatke. Da bi se dobila valjana procjena prosocijalnog ponašanja istraživačima se preporučuje da ispituju uzorke ponašanja u brojnim situacijama te da koriste multiple mjere. [5]

4. MJERE I ČINITELJI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

Da bi došlo do situacije u kojoj je nekome potrebna pomoć potrebno je prisustvo pomagača i osobe koja je u nevolji (psihološkoj ili tjelesnoj). Prosocijalno ponašanje pomagača određeno je sljedećim činiteljima: [5]

- situacijskim (izvanjskim) činiteljima prosocijalnog ponašanja (utjecajem drugih ljudi na prosocijalno ponašanje pojedinca, svojstvima podražaja za prosocijalno ponašanje, privremenim stanjima potencijalnog pomagača, odnosom s potencijalnim primateljem pomoći, dimenzijama situacija u kojima se javlja prosocijalno ponašanje)
- crtama ličnosti pomagača.

U nastavku se analizira svaki od situacijskih (izvanjskih) činitelja prosocijalnog ponašanja.

4.1. SITUACIJSKI (IZVANJSKI) ČINITELJI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

Prema situacijskim činiteljima razlika u količini prosocijalnog ponašanja pripisuje se neposrednom utjecaju okoline. Tako se kao situacijske varijable prosocijalnog ponašanja ističu socijalni utjecaj, priroda samog podražaja na prosocijalno ponašanje i uvjeti u kojima se određeni podražaj javlja. [5]

4.1.1. Utjecaj drugih ljudi

Prema istraživanju koje su proveli Latane i Darley, pokazalo se da prisutnost drugih ljudi uvelike utječe na način i količinu pomoći potencijalnih pomagača. Naime, dokazano je da pojedinci manje pomažu kada su u prisustvu drugih nego kada su sami (tzv. efekt pasivnog promatrača). Može se spomenuti slučaj ubojstva 28-godišnje Kitty Genovese u Queensu u New Yorku iz 1964. godine koja je vrišteći tražila pomoć, dok ju je ubojica proganjao duže od pola sata. Trideset osam susjeda čulo je napad, ali nitko nije priskočio žrtvi u pomoć, a nitko čak nije ni nazvao policiju ni hitnu pomoć. Jedan je susjed u

određenom trenutku otišao put telefona, ali mu je supruga rekla da ne zove jer je sigurno već netko pozvao pomoć. Susjedi su izlazili na prozor i palili svjetla, zbog čega se napadač povlačio, ali se dva puta ponovno vraćao kako bi ubio svoju žrtvu. [14] Na pitanje zašto nisu reagirali neki od svjedoka su rekli da nisu željeli biti uključeni, neki su kao razlog naveli umor, a neki su priznali da ne znaju odgovor na to pitanje. [15]

Pasivnost svjedoka toga događaja se u dnevnom tisku objašnjavała otuđenim načinom života u gradu, nezainteresiranošću te nesvjesnim sadističkim impulsima. U stručnoj literaturi postoji više objašnjenja za takve situacije. Prema jednom od objašnjenja, u takvim situacijama može doći do nemara zbog mnoštva, odnosno izostajanja percipiranja situacije kao opasne jer nitko ne izgleda zabrinuto. [16]

Osim toga, razlog može biti i socijalna inhibicija. To znači da se osjećaj osobne odgovornosti dijeli na broj ljudi koji prisustvuju nekom događaju (osobna odgovornost za pružanje pomoći najveća je kod potencijalnog pomagača kada je sam, a najmanja kada je prisutan veliki broj ljudi, pa je najmanja vjerojatnost da će potencijalni pomagač pomoći potrebitom u situaciji kada je prisutan veći broj ljudi). [16] U istraživanju koje su proveli John Darley i Bibb Latane (a na koje ih je potaknuo upravo slučaj Kitty Genovese) ispitanici su sjedili u zasebnim prostorijama kada su začuli osobu koja (navodno) ima epileptički napadaj. Kada su saznali da postoje još četiri osobe koje mogu pomoći osobi koja (navodno) ima napadaj, samo je 31% ispitanika pokušalo pomoći žrtvi. S druge strane, kada su pretpostavili da nema nikoga tko bi pomogao ženi u nevolji, 85% ispitanika ponudilo je svoju pomoć. Autori su zaključili da je razlog takvoj pasivnosti ljudi tzv. socijalna inhibicija, odnosno „difuzija odgovornosti“ većeg broja ljudi. [15] Difuzija odgovornosti definira se kao pojava da se odgovornost za uspješno izvođenje zadatka raspršuje na sve članove grupe. [14]

Još jedno objašnjenje za nepomaganje drugima jest strah potencijalnog pomagača od negativne evaluacije (kada je prisutan veći broj ljudi u određenoj situaciji potencijalni pomagač razvija strah da bi pomoć koju ponudi mogla biti neprimjerena ili nepotrebna). [5]

Negativni učinci pasivnosti drugih ljudi manji su ako su okolnosti u kojima se odvija događaj jako uočljive, a nevolja drugih izrazita. Tako će potencijalni pomagač više pomagati u nazočnosti drugih osoba ako se pomoć od njega verbalno tražila. Ipak, ako određenoj nevolji prisustvuje kompetentnija osoba i time odgovornija da reagira, kao što su policajac, liječnik, vatrogasac ili medicinska sestra, potencijalni pomagač će pomagati manje. Prisustvo drugih ljudi može djelovati na spremnost potencijalnog pomagača da pomogne osobi kojoj treba pomoć jer ponašanje drugih ljudi služi kao model koji potencijalni pomagač

opaža i usvaja. Tako ponašanje drugih ljudi određuje potencijalnom pomagaču relevantne norme ponašanja ili prikladne oblike reagiranja u određenoj situaciji. [5] U skladu s time su i rezultati jednog istraživanja koje je pokazalo da su na praznoj cesti slučajni motociklisti skloniji pomoći osobi kojoj je probušena guma onda kada su prije toga svjedočili kako netko drugi pomaže osobi u nevolji na cesti. [14]

Zanimljivo je istaknuti i da su pojedinci skloniji prosocijalnom ponašanju u ruralnim područjima i manjim gradovima, odnosno u područjima manje gustoće naseljenosti, nego u velegradovima gdje je veća gustoća naseljenosti. Milgram to određuje kao hipotezu urbane prenapučenosti. Naime, u velegradovima su ljudi izloženiji brojnim podražajima i ne dopuštaju da ih ti podražaji preplave, već se drže za sebe. Kada se ti isti ljudi nađu u manjim gradovima ili seoskom području češće pomažu. [16]

4.1.2. Svojstva podražaja za profesionalno ponašanje

Podražaj koji potencijalni pomagač dobiva od osobe kojoj treba pomoć često je dvosmislen. To se naziva „varijacija u dvosmislenosti podražaja“ te se očituje u tome koliko je očito da određena osoba treba pomoć i je li podražaj koji osoba kojoj treba pomoć šalje jasan i jednoznačan ili je dvosmislen. Što je manje jasno da je osobi potrebna pomoć, manja je šansa da će potencijalni pomagač reagirati. Tako je moguće da bi susjedi spomenute Kitty Genovese reagirali da su bez sumnje znali što se događa. [15] Visoka situacijska dvosmislenost kod promatrača izaziva osjećaj nesigurnosti. Svaki promatrač oklijeva i pokušava shvatiti što se događa, a procesi socijalne usporedbe vode do pogrešnog zaključka da ostali promatrači interpretiraju situaciju kao bezopasnu. Ta pojava da su pojedincu percepcije i osjećaji drugačiji nego u drugih ljudi, dok je istovremeno vidljivo ponašanje identično s ponašanjem drugih naziva se pluralističko neznanje. [8]

Uvjeti u kojima djeluje neki podražaj, primjerice udaljenost osobe kojoj treba pomoć od potencijalnog pomagača ili položaj tijela koji omogućuje izbjegavanje pogleda osobe kojoj treba pomoć mogu utjecati na to hoće li i u kojoj mjeri potencijalni pomagač pomoći osobi kojoj je potrebna pomoć. [5]

Stupanj potrebe osobe kojoj treba pomoć važna je situacijska varijabla, pa ako je stupanj pomoći koji osoba kojoj treba pomoć velik, vjerojatnije je da će potencijalni pomagač pružiti pomoć. Može se dogoditi da potencijalni pomagač ne pruži pomoć ako je stupanj pomoći koji osoba kojoj treba pomoć prevelik (tzv. bumerang efekt). Isto tako,

potencijalni pomagač će prije pomoći ako osobi treba pomoć zbog nečega što je uzrokovano vanjskim čimbenikom nego u slučaju da je osoba kojoj treba pomoć sama kriva za svoju nevolju. [5] Moguće je da neki od susjeda nisu pomogli spomenutoj Kitty Genovese jer su smatrali da je ona sama kriva za svoju nevolju. [15]

Još jedan od bitnih situacijskih činitelja jest cijena pomaganja, odnosno količina fizičke i materijalne pomoći koju je potrebno pružiti primatelju pomoći, utrošeno vrijeme itd. [17] Proces donošenja odluke o altruističnom ponašanju prikazan u tablici 1.

Tablica 1. Proces donošenja odluke o altruističnom ponašanju [17]

Cijena pomaganja	Niska	Visoka
Cijena nepomaganja		
Niska	Pomoć	Indirektno pružanje pomoći
Visoka	Ovisi o socijalnim normama	Nepomaganje Reinterpretiranje situacije Bijeg

Prema podacima prikazanim u tablici 1. vidljivo je da ako je cijena pomaganja niska, a cijena nepomaganja visoka, vjerojatnije je da će potencijalni pomagač pomoći osobi kojoj je potrebna pomoć. Ako su cijena pomaganja i cijena nepomaganja niske, pružanje pomoći ovisit će o socijalnim normama. Ako je, pak, cijena pomaganja visoka, a cijena nepomaganja niska, veća je mogućnost da potencijalni pomagač pomogne indirektno (npr. pozove hitnu pomoć ili policiju) ili da dođe do redefiniranja situacije kako bi samome sebi opravdao odluku da ne pomogne. [14]

Činitelj pružanja pomoći može biti i cijena izbjegavanja pružanja pomoći, odnosno sram i neodobravanje drugih. U skladu s time, što je cijena izbjegavanja pružanja pomoći veća, veća je vjerojatnost da će potencijalni pomagač pružiti pomoć. [5]

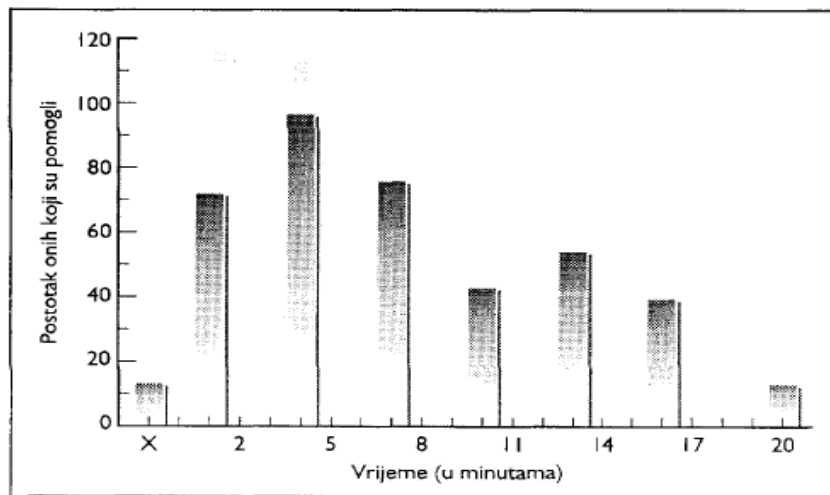
4.1.3. Privremena stanja potencijalnog pomagača

Privremena stanja potencijalnog pomagača odnose se na trenutno raspoloženje potencijalnog pomagača i njegovu trenutnu želju da pomogne primatelju pomoći ili njegovom osjećaju kompetentnosti. Moguće je da privremeno stanje, odnosno dobro raspoloženje utječe na spremnost potencijalnog pomagača da pruži pomoć jer dobro

raspoloženje daje pojedincu osjećaj osobne snage. [15] Osim toga, kada je pojedinac dobro raspoložen skloniji je drugima pripisivati pozitivne osobine. Isto tako, prosocijalno ponašanje produžuje osjećaj dobrog raspoloženja jer pojedinac zna da čini dobro i općenito razmišlja o ljepšim stvarima pa mu je lakše prisjetiti se zašto je dobro pomagati drugima [14], kako je objašnjeno modelom „bojenja temeljnih osjećajima“ (engl. *affect-priming model*) koji su razvili Bower i Forgas. [6] Nadalje, dobro raspoloženje čini pojedinca svjesnijim samog sebe te je u stanju svijesti o sebi spremniji ponašati u skladu sa svojim unutarnjim vrijednostima i standardima. [17]

Raspoloženja potencijalnih pomagača najčešće se u eksperimentima izazivaju doživljajem uspjeha ili neuspjeha, neočekivanim iznenadnim poklonom, nenamjerno učinjenom štetom ili sličnim iskustvima koja neposredno prethode prigodi da se pomogne osobi koja je u nevolji. [5] Isen i Levin su eksperimentom utvrdili da dobro raspoloženje značajno povećava stopu prosocijalnog ponašanja. Kada je ljudima ostavljen novac na podu da ga pronađu, mnogo su češće pomagali ljudima kojima su (namjerno) ispadale stvari, nego kada to nije bio slučaj. [16]

Ipak treba napomenuti da su efekti dobrog raspoloženja na prosocijalno ponašanje kratkotrajni. Tako su u terenskom istraživanju Isena, Clarka i Schwartza sudjelovali ispitanici koji su na poklon dobili paket potrepština za kućnu upotrebu. Kratko vrijeme nakon toga ispitanici su primili telefonski poziv koji je prividno bio telefonski poziv upućen na krivi broj. Od ispitanika je traženo da pomognu toj osobi tako da za tu osobu nazovu neki broj. Ispitanici su poziv primali jednu, četiri, sedam, deset, 13, 16 ili 20 minuta nakon prvog kontakta. [8] Postotak ispitanika koji su pomogli, ovisno o vremenskom rasporedu indukcije raspoloženja prikazan je na slici 2.

Slika 2. Postotak ispitanika koji su pomogli, ovisno o vremenskom rasporedu indukcije raspoloženja [8]

Prema podacima prikazanim na slici 2. vidljivo je da su najviše pomagali ispitanici koji su primili poziv minutu, četiri minute ili sedam minuta nakon dobivanja poklona (čak 83% ispitanika). Kod ispitanika koji su primili poziv 10, 13 ili 16 minuta nakon dobivanja poklona pomagali su u 50% slučajeva, dok su ispitanici koji su primili poziv 20 minuta nakon primanja poklona pomagali u samo 12% slučajeva, a to je čestina odgovora bliska rezultatima u kontrolnim uvjetima, u kojima nije primljen nikakav poklon. [8]

Nadalje, Harris i suradnici su svojim istraživanjima pokazali da su pojedinci skloniji pomoći drugima kada osjećaju krivnju. Primjerice, vjernici puno više darivaju novac prije ispovjedi nego nakon nje. [16] U tom je kontekstu posebno važna interpersonalna krivnja, kao posebna negativna emocija pojedinca koja proizlazi iz spoznaje da je odgovoran za stres ili štetu počinjenu drugim ljudima. U skladu s time pojedinac će vjerojatnije pomoći ako je upravo on povrijedio drugu osobu, dok je najmanja vjerojatnost da će pojedinac pomoći ako je osoba koja treba pomoć povrijedila i njega. [6]

Nadalje, pokazalo se da pojedinci pomaganje drugima koriste kao način da prevladaju tugu i loše raspoloženje, posebno ako je pomažuće djelovanje povezano s nagradom koja će popraviti pojedinčevo loše raspoloženje. [16] Osim toga, moguće je da se kod pojedinaca koji su nesretni povećava osjećaj empatije ili osjetljivosti na tuđe nevolje upravo zbog prisutnosti vlastitih problema. [15]

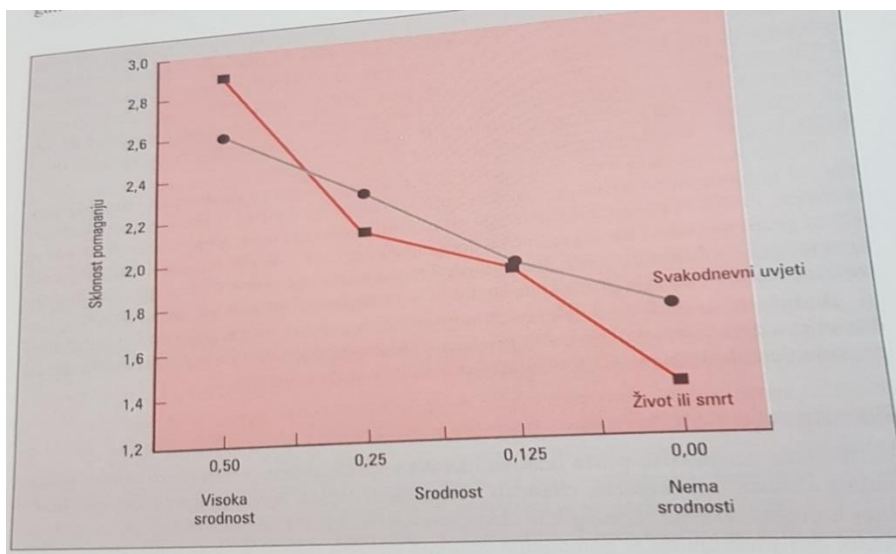
Veća je vjerojatnost da će potencijalni pomagač pomoći osobi kojoj je potrebna pomoć ako je u trenutku kada je potrebno pružiti pomoć dobro raspoložen. Negativna raspoloženja djeluju pozitivno na prosocijalno ponašanje samo u situaciji kad je pozornost

pojedince usmjerena na loše stanje drugog, a ne vlastito te ako je pomagač odrasla osoba za koju je pomaganje drugima samonagrađujuće. [5]

Isto tako, vjerojatnije je da će potencijalni pomagač pružiti pomoć ako je sigurniji u svoje kompetencije, odnosno ako je njegov osjećaj kompetencije veći. [18] Ako promatrači nisu sigurni u svoju sposobnost da preuzmu upravljanje situacijom, mogu ostati po strani i ne pružiti potrebnu pomoć zbog straha da se ne osramote i da ne budu izvrgnuti ruglu. [15]

4.1.4. Odnos s potencijalnim primateljem pomoći

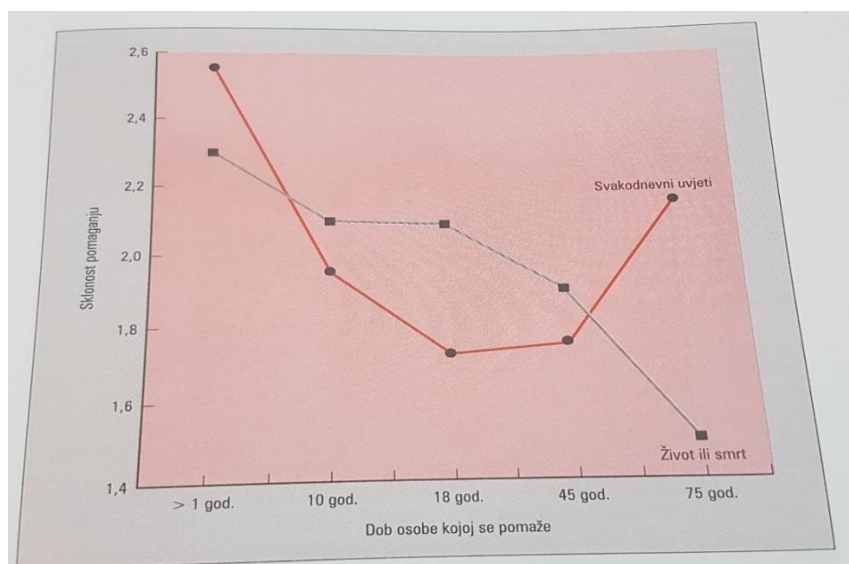
Kao jedan od činitelja prosocijalnog ponašanja ističe se odnos pružatelja pomoći i osobe kojoj je potrebna pomoć, odnosno primatelja pomoći. Tako je šansa da će potencijalni pomagač pomoći veća ako je u bliskom odnosu s potencijalnim primateljem pomoći. To se prvenstveno odnosi na obitelj i prijatelje, a zatim na poznanike i nepoznate osobe. Nepoznatoj osobi potencijalni pomagač će vjerojatnije pomoći ako je doživljava kao pripadnika vlastite grupe. [5] To su potvrdili i rezultati serije istraživanja provedenih u SAD-u i Japanu. Ispitanici su zamoljeni da zamisle različite pojedince u različitim sobama zgrade koja gori. Njihov je zadatak bio da zaokruže ime osobe kojoj bi najvjerojatnije pomogli te da prekriže ime osobe kojoj bi najmanje vjerojatno pomogli. [19] Njihova spremnost na pomaganje prikazana je na slici 3.

Slika 3. Sklonost pomaganja u funkciji genske srodnosti pružatelja i primatelja pomoći [19]

Prema podacima prikazanim na slici 3. vidljivo je da je spremnost na pomaganje izravna funkcija stupnja genske srodnosti, posebno u situacijama, posebno u situacijama kada se radi o životu ili smrti. [19]

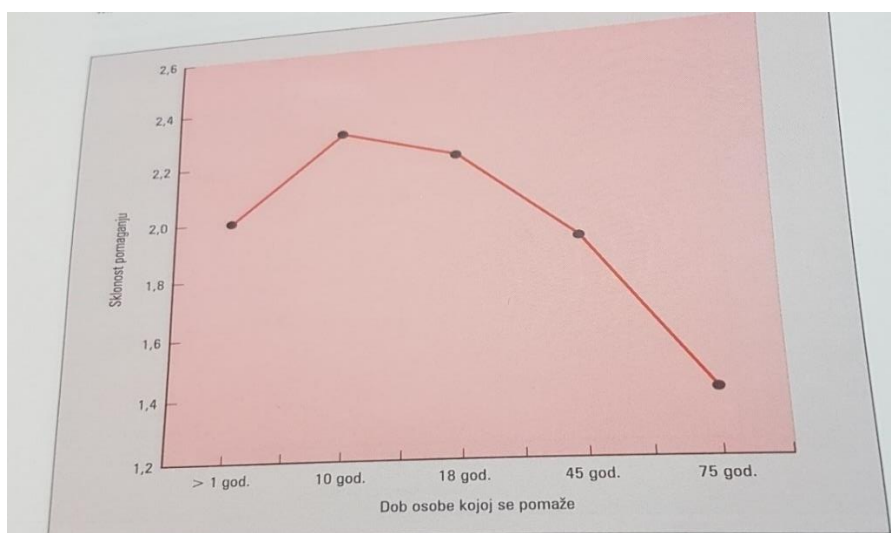
Genska srodnost samo je početak evolucijske analize altruističke komponente ljudske prirode. U istraživanju koje su proveli Burnstein i suradnici pokazalo se da će ljudi više pomagati mlađim rođacima nego starijima jer bi pomaganje starijim rođacima u prosjeku imalo manje utjecaja na njihov reproduktivni uspjeh nego pomaganje mlađoj osobi. Nadalje, očekuje se da će se češće pomagati pojedincima s višom reproduktivnom vrijednošću (sposobnosti da imaju djecu) nego pojedincima s nižom reproduktivnom vrijednošću. U jednom istraživanju najviše se pomagalo jednogodišnjacima, zatim desetogodišnjacima i osamnaestogodišnjacima, pa četrdesetogodišnjacima, dok se najmanje pomagalo sedamdesetpetogodišnjacima. Ti su rezultati replicirani na istraživanja provedena u SAD-u i Japanu te pružaju daljnju podršku hipotezi da se u situacijama kada se radi o životu ili smrti pomaganje smanjuje kako primatelj pomoći, koji je ujedno i član rodbine, stari. Rezultati istraživanja su drugačiji kada je u pitanju pomaganje članovima rodbine u svakodnevnom, trivijalnim situacijama. Naime, u takvim se situacijama više pomaže sedamdesetpetogodišnjacima nego četrdesetogodišnjacima. [19] Sklonost pomaganja u funkciji dobi primatelja pomoći u situacijama kada se radi o životu i smrti te u svakodnevnom situacijama prikazana je na slici 4.

Slika 4. Sklonost pomaganja u funkciji dobi primatelja pomoći u situacijama života i smrti i svakodnevnom, trivijalnim aktivnostima [19]

Prema podacima prikazanim na slici 4. vidljivo je da se u situacijama u kojima osobi u opasnosti prijeti smrt najviše pomaže jednogodišnjacima, a najmanje sedamdesetpetogodišnjacima, odnosno da šansa da se pomogne opada s porastom dobi primatelja pomoći. Također je vidljivo da se u svakodnevnim životnim situacijama najviše pomaže jednogodišnjacima, a zatim sedamdesetpetogodišnjacima, dok se najmanje pomaže osamnaestogodišnjacima jer su to osobe koje mogu samostalno obavljati svakodnevne, trivijalne poslove, dok oni najmlađi i najstariji nisu za to sposobni. [19]

U tom se istraživanju također zamolilo ispitanike da zamisle da žive u subsaharskoj afričkoj državi u kojoj su raširene glad i bolest te da odaberu osobu kojoj bi najprije pomogli. Sklonost pomaganja u funkciji dobi primatelja pomoći u situaciji gladi prikazana je na slici 5.

Slika 5. Sklonost pomaganja u funkciji dobi primatelja pomoći u situaciji gladi [19]

Prema podacima prikazanim na slici 5. vidljivo je da su ljudi najviše skloni pomoći desetogodišnjacima i osamnaestogodišnjacima, dok su najmanje skloni pomoći sedamdesetpetogodišnjacima. U situaciji gladi sklonost pomaganja povezana je s kritičnim osvrtnom preživljavanja. Naime, pomaže se onima za koje se smatra da su najsposobniji iskoristiti pomoć koja im se pruža. [19]

Osim toga, jedan od činitelja jest i percipirana sličnost, pa će osjećaj povezanosti s osobom kojoj je potrebna pomoć rezultirati većom vjerojatnošću da će potencijalni pomagač pružiti pomoć toj osobi. [5] Također, ako je osoba u nevolji boljeg fizičkog izgleda, veće su šanse da joj se pomogne. Tako će muškarci prije priskočiti u pomoć ženama koje su privlačnije i koje su same (bez pratnje). Zanimljivo je i da na prosocijalno ponašanje utječe

sličnost. Tako će lošije odjeveni pojedinci vjerojatnije izmoliti novac od skromnije odjevenih prolaznika, dok će bolje odjeveni pojedinci vjerojatnije dobiti novac od bolje odjevenih prolaznika. [15]

4.1.5. Dimenzije situacija u kojima se javlja prosocijalno ponašanje

Staub je klasificirao situacije s obzirom na dimenzije po kojima situacijski činitelji, koji su teorijski i empirijski relevantni za prosocijalno ponašanje, mogu varirati. Tako su teorijski i empirijski relevantne sljedeće dimenzije situacija za prosocijalno ponašanje: [5]

- Jednoznačnost situacije, odnosno stupanj u kojem osobine podražaja, okolinski uvjeti i utjecaj drugih ljudi nedvosmisleno određuju da je nekoj osobi potrebna pomoć.
- Izraženost samoinicijativnog ili reaktivnog pružanja pomoći – u određenim situacijama podražaji ukazuju na želju osobe da joj se pomogne, na to kakvo je ponašanje primjereno u danoj situaciji ili osoba izričito traži da joj se pomogne, dok se u drugim situacijama od potencijalnog pomagača traži inicijativa, odnosno da on sam donese odluku o tome hoće li pomoći toj osobi.
- Stupanj potrebe za pružanjem pomoći – odnosi se na to koliko je zapravo osobi kojoj treba pomoć ta pomoć potrebna.
- Jačina utjecaja podražaja – primjeri su stupanj izloženosti podražaju ili više-manje ograničena mogućnost da se podražaj izbjegne.
- Materijalne žrtve ili „cijene“ pomaganja – odnosi se na količinu fizičke i materijalne pomoći koju je potrebno pružiti osobi kojoj treba pomoć.
- Stupanj odgovornost – odgovornost da se pomogne može biti usmjerena na jednu osobu ili podijeljena na veći broj ljudi.
- Socijalni utjecaj, odnosno pravila u određenoj situaciji – ta pravila ukazuju na to bi li reagiranje potencijalnog pomagača bilo prihvatljivo ili ne bi naišlo na odobravanje drugih ljudi.
- Stupanj u kojem uvjeti društvene okoline smanjuju pozornost na podražaj za prosocijalno ponašanje – odnosi se na to koliko je pozornost potencijalnog pomagača usmjerena na to da pomogne osobi kojoj je potrebna pomoć.

- Odnos s osobom u nevolji – odnosi se na odnos pružatelja pomoći i osobe kojoj je potrebna pomoć, odnosno oblik tog odnosa i stupanj njihove uzajamne povezanosti.
- Društvena stanja izazvana iskustvom koje je neposredno prethodilo potrebi da se drugom pomogne ili se javilo istodobno s njom – odnosi se na raspoloženje potencijalnog pomagača i druga unutarnja stanja.

4.2. CRTE LIČNOSTI KAO UNUTARNJI ČINITELJI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

Prosocijalno ponašanje je i pod djelovanjem crta ličnosti. Istraživači su tražili poveznicu između prosocijalnog ponašanja i osobina potencijalnih pomagača, ali se pokazalo da potencijalni pomagači mogu pomoći u određenoj situaciji, a u drugoj ne moraju. To ne mora nužno značiti da je prosocijalno ponašanje određeno samo vanjskim činiteljima i da ne postoji veza između određenih crta ličnosti i altruizma. Naime, novija istraživanja pokazuju da postoji altruizam kao crta ličnosti. Istraživači koji idu u prilogu generalnosti prosocijalnog ponašanja koristili su agregatne mjere temeljene na većem broju opažanja ponašanja ispitanika. Tako su Small i suradnici opažali različite oblike prosocijalnog ponašanja (pomoć, dijeljenje, verbalna potpora i slično) te različite oblike dominantnog ponašanja koje se odvija među adolescentima u prirodnim uvjetima. Nadalje, Rushton i suradnici konstruirali su skalu za mjerenje altruističnog ponašanja. Tvrdnje i način odgovaranja u njihovoj su skali sastavljeni tako da sadrže što više bihevioralnih aspekata altruizma. Pokazalo se da su pojedinci koji pomažu drugima visoko moralni i usmjereni na potrebe drugih ljudi te da pojedinci koji sebi pripisuju odgovornost za dobrobit drugih pomažu drugima u većoj mjeri. [5] Tako će liječnici, medicinske sestre, policajci ili vatrogasci vjerojatnije prosocijalno reagirati od osoba koje ne pripisuju sebi toliku odgovornost za dobrobit drugih ljudi i koje ne raspolažu njihovim znanjima. [15]

Treba napomenuti da se shvaćanja o konzistentnosti prosocijalnog ponašanja razlikuju ovisno o tome je li istraživačeva pozornost usmjerena na interpretaciju povezanosti pojedinačnih bihevioralnih mjera ili agregatnih mjera ponašanja. Hipoteza o specifičnosti ponašanja korisna je jer ističe važnost konteksta u kojem se odvija interakcija između pomagača i primatelja pomoći, kao i činjenicu da pojedinci u raznim situacijama različito reagiraju. Primjerice, Ianotti je u svojem istraživanju dokazao da se odnos sposobnosti empatiziranja te prosocijalnog ponašanja djece mijenja ovisno o tome je li prosocijalno

ponašanje spontano ili se javlja na nečiji zahtjev. Tako je dječje prosocijalno moralno rasuđivanje povezano s dijeljenjem i darivanjem, odnosno oblicima prosocijalnog ponašanja koji za djecu predstavljaju veću žrtvu, a ne s pružanjem fizičke pomoći drugoj djeci. [5] Crte ličnosti određuju percipiranje relevantnih okolinskih znakova. Treba uzeti u obzir crte ličnosti kao jedan od činitelja koji na kompleksan način djeluje na prosocijalno ponašanje.

5. ALTRUIZAM I EMPATIJA

Osim prosocijalnog ponašanja treba analizirati altruizam kao posebni oblik prosocijalnog ponašanja (prosocijalno ponašanje u užem smislu) te povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja.

Altruizam je prosocijalno ponašanje u užem smislu jer je to oblik prosocijalnog ponašanja u kojem pomagač od primatelja pomoći ne očekuje ništa zauzvrat za pruženu pomoć. Samim time potrebno je detaljnije analizirati takvo ponašanje i utvrditi kako se ono uopće razvilo.

Pri definiranju altruizma ne uzimaju u obzir samo posljedice ponašanja, već i motivi određenog ponašanja. [20] Petz određuje altruizam kao naklonost i težnju prema dobrobiti drugih te stavljanje tuđih iznad osobnih interesa i osobne koristi. Altruizam se očituje u postupcima usmjerenima prema koristi drugih osoba bez očekivanja recipročne koristi ili nagrade iz vanjskih izvora. Ponekad takvo ponašanje zahtijeva određeno žrtvovanje i odricanje pomagača. [4]

Raboteg–Šarić navodi nekoliko uvjeta koji bi trebali biti zadovoljeni da bismo neko ponašanje nazvali altruističnim. Da bi neko ponašanje bilo altruistično ono treba biti voljno i bez prisile, poduzeto s ciljem ostvarivanja dobrobiti druge osobe te treba isključivati očekivanje nagrade ili izbjegavanje kazne. [5]

5.1. TEORIJE RAZVOJA ALTRUIZMA

Teorijska tumačenja razvoja altruističnog ponašanja razvila su se u sklopu četiri različita teorijska pristupa: [5]

- pristup altruizmu unutar teorija evolucije
- psihoanalitički pristup altruizmu
- kognitivno-razvojni pristup altruizmu
- teorije socijalnog učenja.

Svi ti pristupi imaju određene prednosti i nedostatke, ali se međusobno ne isključuju te bi ih u razmatranju razvoja altruizma trebalo sve uvažiti. U nastavku se analizira svaki od tih pristupa razvoja altruizma.

5.1.1. Pristup unutar teorije evolucije

Jedan od pristupa razvoju altruizma jest evolucijski pristup. U evolucijskoj teoriji altruizam se određuje kao herojsko, samouništavajuće ponašanje koje je usmjereno prema dobrobiti drugih, odnosno kao ponašanje koje daje veću šansu genetskoj strukturi drugih nego genetskoj strukturi altruista, čija je mogućnost preživljavanja i reprodukcije manja ili smanjena. [16]

Postavlja se pitanje kako se altruistično ponašanje moglo razviti u procesu prirodne selekcije. Tradicionalna Darwinova teorija evolucije na to pitanje ne daje adekvatan odgovor, pa su se razvili noviji evolucijski pristupi koji obuhvaćaju dva šira gledišta na razvoj altruizma, a to su sociobiološko i sociokulturalno gledište. [5]

Sociobiološko gledište jest gledište prema kojem se altruistično ponašanje razvija kroz sociobiološku evoluciju, odnosno kroz selektivnu kumulaciju preko transmisije gena. Altruizam je u prvom redu usmjeren na potomke, zatim na srodnike i na kraju na druge društvene grupe jer se socijalno ponašanje osobe odvija u smjeru maksimiziranja šansi da geni slični genima te osobe prežive u najvećem broju. [8] Postoji i recipročni altruizam koji se odnosi na altruistično ponašanje usmjereno prema strancima. Prirodna selekcija favorizirala je takvo altruistično ponašanje jer ono u dužem razdoblju ima pozitivne posljedice za altruiste, odnosno uvijek postoji šansa da će osoba koja je primila pomoć moći uzvratiti na isti način svojem pomagaču. [20]

Sociokulturalno gledište pretpostavlja da socijalna evolucija kroz djelovanje kulture potisnula individualne sebične tendencije selekcionirane tijekom biološke evolucije. Naime, osobine društvene okoline, kao što su moralne norme i pravila organiziranja društva, selekcionirale su se tijekom godina jer su one korisne za društvo. U skladu s time vidljivo je da altruizam nije urođen, nego da se on razvija kod pojedinca. U kojoj mjeri će se kod pojedinca razviti altruistično ponašanje ovisi o prirodi i evoluciji sociokulturnog sustava koji djeluje na motivaciju i ponašanje ljudi. [21]

Može se zaključiti da evolucijski pristup razvoja altruizma naglašava njegovu adaptivnu vrijednost i stabilne dispozicije u ljudima koje dovode do razvoja altruističnog ponašanja. Jedno od novijih gledišta jest sociobiološko gledište koje naglašava genetsku osnovu altruističnog ponašanja, dok je drugo sociokulturalno gledište koje naglašava društvenu strukturu i norme. Nedostatak je tih gledišta koja su se razvila pod evolucijskim pristupom zanemarivanje individualnih razlika te nepostojanje objašnjenja za to što se ponašanje iskazuje u određenom kontekstu. Osim toga, evolucijski pristup zanemaruje

motivacijsku osnovu ponašanja te svjesne namjere i ciljeve. Evolucijski pristup ignorira proksimalno funkcioniranje bioloških organizama, odnosno ulogu svijesti i razvojne procese koji su najrelevantniji čimbenici za razumijevanje čovjeka što je naglašeno u psihološkom pristupu. To ne znači da se različiti pristupi razvoja altruizma isključuju. [5]

5.1.2. Psihoanalitički pristup

Prema psihoanalitičkoj školi altruizam se razvija kroz razvoj strukture ličnosti, odnosno kroz super ego. U procesu identifikacije s roditeljima djeteta internalizira prosocijalne tendencije koje postaju dio super ega. Prema Freudovom shvaćanju, ljudskoj prirodi urođeno je da je okrenuta prema sebi te se mora socijalizirati uz stroge pritiske. Altruistično ponašanje javlja se kao posljedica djelovanja konfliktnih tendencija id, odnosno želje za zadovoljenjem instinkata te super ega, odnosno internaliziranih društvenih normi. [21]

Neufreudovci i ego-psiholozi imaju optimističnije gledište o ljudskoj prirodi te pokušavaju objasniti kako pozitivni utjecaji u razvoju ličnosti mogu reducirati snagu sebičnih motiva i dovesti do internalizacije nesebičnih vrijednosti. Za razliku od klasične psihoanalitičke škole koja tretira ličnost kao pasivnu, vođenu nesvjesnim impulsima, neufreudovci smatraju da se obrambene funkcije ega mogu u ranijim fazama razvoja transformirati prema svjesnom usklađivanju aktivnosti osobe s njezinim interesima, vrednotama i namjerama. Neufreudovci shvaćaju altruizam kao rezultat zdravog procesa sazrijevanja, odnosno kao pozitivna osobina kognitivno i emocionalno zrele ličnosti. [5]

Psihoanalitički pristup je holistički pristup proučavanju ličnosti koji naglašava kontinuitet ličnosti od djetinjstva do odrasle dobi, dok se zanemaruju okolinski uvjeti ili razlike među ljudima. I djelovanje okoline također je potrebno uzeti u obzir u teoriji razvoja altruizma.

5.1.3. Pristup unutar teorija socijalnog učenja

Teorije socijalnog učenja analiziraju razvoj socijalnog ponašanja u terminima principa učenja te razmatraju uvjete koji pospješuju ili inhibiraju učenje. Naime, prema teoriji socijalnog učenja, prosocijalno ponašanje uči se opažajući i promatrajući druge (tzv.

učenje po modelu). [22] Ranije teorije socijalnog učenja vrednovale su posljedice učenja prvenstveno s obzirom na njihove učinke na ponašanje. Noviji pristup daju veću važnost kognitivnim medijatorima ponašanja te ističu dva uvjeta koji na nj djeluju, a to su igranje uloge osobe koja pomaže i osobe koja prima pomoć te induktivno rasuđivanje, odnosno raspravljavanje o posljedicama dječjih prosocijalnih postupaka na druge ljude. Kako bi se unaprijedilo prosocijalno ponašanje, koristile su se različite tehnike, kao što su nagrađivanje, kažnjavanje, izlaganje utjecaju modela, igranje uloga, treniranje empatije, atribucija altruističnih crta ličnosti i sl. Altruistično ponašanje javlja se kada nema nagrada, a ponekad i uz negativne posljedice. Teorije socijalnog učenja pokušale su demonstrirati da altruistično ponašanje može biti funkcijom potkrepe. Tako se stjecanje altruističnih odgovora objašnjava razvojem samonagrađujućih mehanizama, odnosno subjektivnim posljedicama altruističnog ponašanja u vidu afekata i kognicija. [21]

Pristup u okviru teorija socijalnog učenja drži da se altruistično ponašanje razvija učenjem u interakciji s okolinom te je taj pristup u većoj mjeri usmjeren na okolinske uvjete. Osim toga, neizravno se u obzir uzimaju i individualne razlike, odnosno pretpostavlja se da se određena konzistentnost u ponašanju kao rezultat različitih kumulativnih iskustava tijekom procesa socijalizacije. [5] U skladu s time vidljivo je da pristup u razvoju altruizma u okviru teorija socijalnog učenja naglašava ono što su prva dva pristupa zanemarivala.

5.1.4. Kognitivno-razvojni pristup

Posljednji od četiri pristupa u razvoju altruizma jest kognitivno-razvojni pristup. Prema tom se pristupu u razvoju altruizma kao važan čimbenik ističu kvalitetne promjene u kognitivnom, socijalnom i moralnom razvoju. Pretpostavlja se da postoje opće strukture u osnovi kognitivnih funkcija u različitim domenama koje se kvalitativno mijenjaju kao rezultat procesa sazrijevanja i interakcije s okolinom. Taj se proces odvija stupnjevito i nepromijenjenim redoslijedom. Okolina ne oblikuje prosocijalno ponašanje, već ona potiče pojedinca na raznovrsna iskustva tijekom kojih on aktivno transformira podražaje iz okoline. U skladu s time zaključuje se da je altruistično ponašanje razvojno postignuće. [5]

Kognitivno-razvojni pristup analizira motiviranost za prosocijalno ponašanje s obzirom na rasuđivanje o postupcima pomaganja drugima. Motivacijske tendencije pojedinca i razina kognitivnog razvoja relativno su stabilne iz situacije u situaciju, ali je pojedinčevo ponašanje pod utjecajem različitih zahtjeva situacije. Kognitivno-razvojni

pristup ne određuje pobliže mehanizme koji dovode do altruističnog ponašanja, nego je usmjeren na utvrđivanje konzistentnosti ponašanja na određenom razvojnem nivou, odnosno na sličnost, a ne na razlike među pojedincima. [21]

5.2. PSIHOLOŠKI PROCESI U OSNOVI ALTRUISTIČNOG PONAŠANJA

Nekoliko je modela kojima se tumači povezanost situacijskih uvjeta i psiholoških procesa koji izazvani tim uvjetima dovode do altruističnog ponašanja. Ovisno o tome kojim se psihološkim procesima u osnovi altruističnog ponašanja daje važnost, razlikuju se normativni, kognitivni i čuvstveni modeli.

5.2.1. Normativni procesi

U normativnim modelima altruističnog ponašanja razvijaju se dvije vrste normativnih objašnjenja altruističnog ponašanja, pri čemu jedna vrsta objašnjenja izdvaja društvene norme ponašanja, a druga osobne norme.

Prema socijalno-normativnim objašnjenjima altruističnog ponašanja altruistično ponašanje regulirano je društvenim očekivanjima o tome što bi se trebalo činiti u određenoj situaciji, odnosno anticipiranim društvenim (ne)odobravanjem nekog postupka. Smatra se da su za altruistično ponašanje relevantne sljedeće norme: [7]

- norma socijalne odgovornosti – društveni standard prema kojem pojedinac treba pomoći osobama koje su zavisne ili kojima je potrebna tuđa pomoć
- norma recipročnosti – društveni standard prema kojem pojedinac treba pomoći osobama koje su njemu pomogle
- norma pravednosti – društveni standard prema kojem pojedinac treba pomoći osobama koje su u nepravedno lošijem položaju od njega.

Jedna od zamjerki socijalno-normativnim objašnjenja altruističnog ponašanja jest to što ne mogu predvidjeti što će netko učiniti u određenoj situaciji jer se ne uzimaju u obzir individualne razlike u ponašanju. Osim toga, tim se objašnjenjima ne može predvidjeti konkretno ponašanje jer su ona preopćenita. Isto tako, u istoj situaciji mogu biti relevantne i suprotne norme ponašanja. Također, ljudi često ne djeluju u skladu sa standardima koje verbalno očituju. [17]

Druga vrsta objašnjenja vezana je uz osobne norme ponašanja, što znači da je ponašanje regulirano unutarnjim, a ne izvanjskim pravilima ponašanja. Prema Schwartzovom normativnom modelu, opće društvene norme mogu biti internalizirane tijekom procesa socijalizacije i postati vrijednosti koje su važne za evaluiranje samoga sebe. Osobne norme su situacijsko specifični, vlastiti standardi ponašanja izvedeni iz internaliziranih moralnih vrijednosti. Ako se u nekoj situaciji aktiviraju te norme, javlja se osjećaj moralne dužnosti da se djeluje. [21]

5.2.2. Kognitivni procesi

Kognitivni modeli altruističnog ponašanja naglasak stavljaju na kognitivne procese donošenja odluke da se pruži ili ne pruži pomoć. Prema tom modelu pojedinac treba primijetiti da se nešto događa, interpretirati situaciju kao opasnu, prihvatiti osobnu odgovornost za pružanje pomoći, uzeti u obzir najbolji način pomaganja te pomoći ili ne reagirati. [17]

Jedan od kognitivnih modela jest individualna analiza dobitaka i gubitaka, nagrada ili cijene ponašanja. Pretpostavka je da je pojedinac najviše spreman pomoći kada je cijena pomaganja niska, a cijena nepomaganja (nereagiranja) visoka, odnosno da je najmanje spreman pomoći kad je cijena pomaganja visoka, a cijena nepomaganja niska. Kada su i cijena pomaganja i cijena nereagiranja visoke, kod pojedinca se javlja konflikt koji se rješava uključivanjem obrambenih mehanizama, odnosno reinterpretiranjem situacije omalovažavanjem osobe kojoj je potrebna pomoć te odlučivanjem da njezina situacija nije ozbiljna. [8] (vidjeti tablicu 1).

Model očekivane subjektivne koristi još je jedan od kognitivnih modela prema kojem se ističe da pojedinac nastoji odabrati postupke čije će posljedice za njega imati najveću korist. Odluka o odabiru postupaka donosi se kombiniranjem informacija o vjerojatnosti da će se nakon pomaganja ili nereagiranja pojaviti jedna ili više posljedica, o važnosti tih posljedica te o subjektivnoj evaluaciji očekivane koristi određenog izbora. [21]

Na sličan način altruistično ponašanje objašnjava teorija pravednosti prema kojoj su potencijalni pomagač i primatelj pomoći u određenom odnosu. U kojoj se mjeri taj odnos percipira kao pravedan ovisi o procjeni vrijednosti ili važnosti onoga što pomagač i primatelj ulažu te o mogućim posljedicama. [5]

Prema teoriji kognitivne nekonzistentnosti svijest o potrebi druge osobe izaziva neslaganje između psihofizičkog stanja osobe i očekivanog, normalnog stanja (tzv. doživljaj kognitivne nekonzistentnosti). Taj doživljaj intrinzično motivira pojedinca na altruistično ponašanje kako bi se smanjio doživljaj kognitivne nekonzistentnosti. [5]

Jedna od kognitivnih teorija pomaganja drugima utemeljena je na ideji na ljudi vjeruju u pravedan svijet u kojem svatko dobije ono što zaslužuje. Pojedinčevo uočavanje da netko doživljava nezasluženu sudbinu narušava njegovo vjerovanje u pravedan svijet te izaziva nesigurnost u vlastitu sudbinu. Kako bi ponovno uspostavio vlastitu sigurnost pojedinac će pokušati uspostaviti pravedno stanje za osobu koja je doživjela nezasluženu sudbinu, odnosno njegova nesigurnost potaknut će altruistično ponašanje. [21]

5.2.3. Čuvstveni procesi

Čuvstveni modeli altruističnog ponašanja naglašavaju čuvstvene procese, odnosno uzbuđenje ili empatiju. Tako jedan čuvstveni model sugerira da je motivacija za pružanje pomoći isključivo egoistična, odnosno da je izvor čuvstvenog uzbuđenja egoistična motivacija. Pojedinac opažanjem osobe kojoj je potrebna pomoć postaje uzbuđen i uznemiren, pa želi pomoći drugome kako bi ublažio vlastito neugodno stanje. U situaciji kada su dostupna druga sredstva za smanjenje vlastite uznemirenosti, pojedinac će ignorirati potrebu da pomogne drugima. [6] U osnovi pomaganja drugima može biti i druga vrsta uzbuđenja, a to je poticajna napetost. Ona se javlja u situacijama kada je pojedinac svjestan da netko drugi s kime se može identificirati želi doseći cilj koji je i njemu važan. Što je odnos pojedinca i druge osobe bliži, veća je poticajna napetost, a samim time je veća i šansa da će pojedinac pomoći toj drugoj osobi. [5]

Prema drugom pristupu čuvstveno uzbuđenje može biti izvor altruistične motivacije [6] kada se javi empatička briga za drugu osobu (čuvstva usmjerena na drugu osobu). Ta je briga povezana sa stanjem potrebe drugoga, pa se mogu smanjiti jedino zadovoljenjem potrebe druge osobe ili smanjenjem njezina neugodnog čuvstvenog stanja. [5]

5.3. EMPATIJA I PROSOCIJALNO PONAŠANJE

Osim altruizma kao oblika prosocijalnog ponašanja treba analizirati i empatiju, odnosno njezinu povezanost s prosocijalnim ponašanjem.

Empatija dolazi od grčkih riječi *en*, što znači „u“, *pathos*, što znači *osjećaj* te „uživljavanje“. Doslovno bi se empatija mogla prevesti kao „osjećanje iznutra“.

Wispe definira empatiju kao svjestan napor da se s nekim podijele njegovi doživljaji, kao i da se točno razumije stanje u kojem je druga osoba, uključujući njezine misli i osjećaje te njihove uzroke. Eisenberg i Miller, pak, određuju empatiju kao stanje koje proizlazi iz razumijevanja nekog stanja druge osobe ili uvjeta koji odgovaraju takvom stanju. Prema Hoffmanu, empatija je čuvstvena reakcija koja je prikladnija situaciji nekog drugog nego vlastitoj. Nadalje, Barnett ističe da empatija znači zamjensko dijeljenje emocija koje su sukladne, ali nisu nužno iste, emocijama drugog pojedinca. Thompsonu, pak, smatra da empatija zahtijeva da opažatelj dijeli opći emocionalni ton drugih, a slaganje s doživljajima drugih može biti manje ili veće. [5] Najjednostavnije se pojam empatije može odrediti kao uživljavanje u emocionalno stanje druge osobe i razumijevanje njezinog položaja na temelju percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi. [4]

Pojam empatija prvi je upotrijebio američki psiholog E. B. Titchener 1909. godine, određivši empatiju kao kognitivnu sposobnost razumijevanja unutarnjeg stanja druge osobe i kao određenu vrstu socijalno-kognitivnih veza. [21] Empatija je razumijevanje položaja druge osobe na temelju percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi.

U skladu s time vidljivo je da empatija sadrži emocionalnu i kognitivnu komponentu, što znači da u procesu empatiziranja emocije i spoznaje djeluju u akciji. Emocionalna komponenta empatije odnosi se na razumijevanje i poznavanje emocionalnog stanja druge osobe, odnosno odgovaranje istim ili sličnim osjećajima u odnosu prema emocijama druge osobe. [5] S druge strane, kognitivna komponenta empatije odnosi se na prihvaćanje uloge ili gledišta druge osobe, odnosno viđenje svijeta onako kako ga vidi druga osoba. Neki istraživači ističu da je kognitivna komponenta empatija preduvjet za emocionalnu komponentu, ali mnogi se istraživači slažu da je upravo emocionalna komponenta empatije ono što obilježava empatiju. Ono što karakterizira doživljaj empatije jest „empatička nevolja“, odnosno emocionalna reakcija koja je prikladnija tuđoj situaciji nego vlastitoj. [21]

Ono s čime se svi istraživači slažu jest to da se empatija sastoji od emocionalne i kognitivne komponente koje su isprepletene i u određenoj ravnoteži. Nijedna od te dvije komponente ne smije biti prenaplaćena. Ako je prenaplaćena kognitivna komponenta

empatije, svaki pokušaj razumijevanja druge osobe i suživljavanja s njom bit će samo na intelektualnoj razini, a to bez emocionalne komponente nije dovoljno za empatiju. S druge strane, ako je prenaplašena emocionalna komponenta, mogu se „izbrisati“ granice između pojedinca i druge osobe, čime se ponovno otežava razumijevanje druge osobe te se ne može govoriti o empatiji. [5]

Razvojne razine empatije odgovaraju fazama kognitivnog razvoja: [21]

- Globalna empatija karakteristična je za djecu u prvoj godini života. Djeca se često ponašaju kao da se ono što se događa drugima događa njima, jer nisu sposobna razlikovati sebe i druge kao odvojene fizičke entitete.
- Egocentrična empatija javlja se nakon prve godine života. U toj fazi dijete shvaća sebe i druge osobe kao različite fizičke objekte. U stanju je doživljavati empatiju te istovremeno razumjeti da je druga osoba, a ne ono samo, u nevolji.
- Empatija za osjećaje drugih javlja se između druge i treće godine života. Dijete postaje svjesno da druge osobe imaju vlastite osjećaje koji su različiti od njegovih, pa prikladnije odgovara na znakove koji ukazuju na osjećaje drugih. Kako se razvija njegov govor, tako dijete postaje sposobnije empatizirati sa sve složenijim emocionalnim stanjima.
- Empatija za nečije životne uvjete počinje se javljati u kasnom djetinjstvu. U toj je fazi dijete svjesno da druge osobe doživljavaju zadovoljstva i neugodu ne samo u neposrednim situacijama, nego i u širim životnim okolnostima i iskustvima. O kogniciji ovisi kako će osoba doživjeti i nazvati emocionalno uzbuđenje. Prema Hoffmanu, afektivne i kognitivne komponente empatije kombiniraju se s ciljem izazivanja kvalitativno različitih doživljaja. Hoffman također smatra da doživljavanje empatije može biti u osnovi egoistične i altruistične motivacije za pomaganjem drugima.

Iako je moguće da biološki činitelji utječu na razvoj empatije, Hoffman i suradnici smatraju da u tom razvojnem procesu važnu ulogu imaju i dječja iskustva. Razvojne razine empatije rezultat su uzajamnog djelovanja načina izazivanja empatije i socio-kognitivnog razvoja. Iako se javljaju tijekom razvoja, razvojne razine empatije ne moraju se razviti kod svih osoba. [5]

5.3.1. Povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja

Prema svemu što je do sada istaknuto vidljivo je da postoji više teorija i različitih pristupa kojima se objašnjava socijalno ponašanje te se prema svim tim teorijama i modelima može očekivati povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja, odnosno altruizma, ali empatija ne mora biti konzistentno povezana s prosocijalnim ponašanjem.

Eisenberg i Miller sumirali su rezultate više od stotinu istraživanja kojima je cilj bio ispitati povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja te su na temelju tih rezultata, gdje god su mogli, radili meta-analizu. Autori su zaključili da su rezultati tih istraživanja često nekonzistentni, ne samo zato što su se u tim istraživanjima koristili različiti instrumenti za mjerenje empatije i prosocijalnog ponašanja, već i zato što su u tim istraživanjima različite reakcije koje su smatrane empatijom u nejednakom stupnju povezane s ponašanjem. Osim toga, razlike u rezultatima istraživanja objašnjavaju se i različitim uzorcima ispitanika, odnosno njihove razvojne razine (u nekim su istraživanjima sudjelovala djeca, u nekim a odrasle osobe) te različitim metodologijama ispitivanja. Autori su zaključili da su indeksi empatije izvedeni iz odgovora na testove koji sadrže slike i priče bili najmanje povezani s prosocijalnim ponašanjem, dok su ostale mjere pokazale blagu do umjereno pozitivnu povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja. Nadalje, rezultati primjene različitih upitnika za mjerenje empatije na odraslim ispitanicima pokazali su da je empatija uvelike povezana s dragovoljnim pružanjem pomoći drugima, samoiskazom o altruističnom i suradničkom ponašanju te s altruističnim stavovima i vrednotama. Rezultati za adolescente i djecu pokazuju blagu pozitivnu povezanost empatije mjerene upitnicima i prosocijalnog ponašanja. Ni u jednom ispitivanju nije nađen negativan odnos empatije i prosocijalnog ponašanja. U skladu s time autori su zaključili da rezultati uglavnom pokazuju pozitivan odnos empatije i prosocijalnog ponašanja. [23]

Mehrabian i suradnici daju pregled istraživanja u kojima se koristila Skala za mjerenje emocionalne empatičke tendencije (engl. *Emotional Empathic Tendency Scale – EETS*). Ti autori zaključuju da se ispitanici kod kojih je empatija iznadprosječno razvijena altruističnije ponašaju, da se češće dobrovoljno javljaju da pomognu drugima, da procjenjuju važnijima pozitivne društvene vrednote te da imaju veći rezultat na mjerama moralnog rasuđivanja. [21]

Iako su rezultati brojnih istraživanja kojima se ispituje povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja različiti, sva ta istraživanja ukazuju na povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o tome na koji se način u

istraživanju mjeri ta povezanost. U skladu s time može se reći da su empatija i prosocijalno ponašanje zaista pozitivno povezani. Osim toga, pod prosocijalnim ponašanjem podrazumijeva se širok raspon ponašanja, ali većina teorija koje predlažu empatiju kao medijator prosocijalnog ponašanja predviđaju jaču vezu za ono ponašanje koje je altruistički motivirano. [5]

6. PROSOCIJALNO PONAŠANJE NA BRODU

Kako je već istaknuto, prosocijalno ponašanje obuhvaća različite oblike ponašanja kojima je zajedničko pomaganje i dijeljenje s drugima. Zanimljivo je promotriti u kojoj su mjeri pomorci skloni prosocijalnom ponašanju.

Pomorci su posebna socijalna grupa jer po nekoliko tjedana, a često i po nekoliko mjeseci borave isključivo na brodu jer na njemu žive i rade, a zatim odlaze kući na zasluženi odmor. U razdoblju dok su na brodu, odnosno tijekom trajanja njihova ugovora, pomorci rade s ostatkom posade te o njoj potpuno ovise. U slučaju određene nevolje na brodu ili opasnosti na moru, brod je uglavnom sam. Pomorci ne mogu lako pobjeći od neke opasnosti. U tim trenucima mogu računati uglavnom samo jedni na druge. Osim toga, posao pomoraca je opasan, posebno kada je riječ o prijevozu opasnih tereta na brodu. Pomorci se uče prosocijalnom ponašanju, posebno u ozbiljnim situacijama kada je pitanje života i smrti. Pomorci uče kako pomoći unesrećenima na brodu, kako pružiti prvu pomoć osobi koja je pala s visine, osobi koja je otrovana, osobi koja je pretrpjela strujni udar, članu posade ili putniku koji je pao u more, kako se ponašati u slučaju sudara ili udara, brodoloma, eksplozija, nesreća nastalih tijekom vježba spuštanja čamca za spašavanje, piratskog napada itd. [24] Očito je da na brodu postoji velika vjerojatnost da dođe do neke opasne situacije, odnosno da je ta vjerojatnost veća nego u slučaju većine drugih profesija, a nereagiranje pomoraca ili njihova neprimjerena reakcija mogu dovesti do još veće štete.

Iako je riječ o zanimljivoj socijalnoj grupi, istraživanja vezana za prosocijalno ponašanje na brodu, točnije vezana za prosocijalno ponašanje pomoraca nisu provedena. Općenito je nedovoljni broj istraživanja posvećen životu pomoraca na brodu, što upućuje na to da je u socijalnoj psihologiji nedovoljno prostora posvećeno pomorcima kao određenoj socijalnoj grupi. Provođenjem više istraživanja na tu temu dobili bi se vrijedni podatci te bi se donijeli zanimljivi zaključci za psihosociologiju kao granu jedne znanosti, ali i za poslodavce koji ulažu u pomorce kao svoje zaposlenike i koji žele zaposliti stručni kadar, a to, između ostaloga, znači kadar koji je kvalitetno obučen za pružanje pomoći u opasnim situacijama.

U slučaju provođenja istraživanja kojim se istražuje prosocijalno ponašanje pomoraca kao posebne socijalne grupe može se pretpostaviti da bi prosocijalno ponašanje među pomorcima bilo iznadprosječno u odnosu na ljude koji rade na kopnu i koji se ne bave toliko opasnim poslom koji nosi toliku odgovornost za druge ljude. To se prvenstveno odnosi

na situacije u kojima je ugrožen život nekoga od članova posade ili u situacijama u kojima su ugroženi životi cijele posade jer su za reagiranje u takvim situacijama pomorci obučeni. U prosocijalnom ponašanju koje se odnose na pomoć drugima u svakodnevnim, trivijalnim životnim aktivnostima pretpostavlja se da nema razlike u prosocijalnom ponašanju između pomoraca i osoba koje su zaposlene na kopnu, odnosno pretpostavlja se da je u takvim situacijama prosocijalno ponašanje pod istim onim činiteljima pod kojima je prosocijalno ponašanje svih ljudi.

Unatoč tome što su pomorci osposobljeni reagirati u situacijama koje su opasne po život, treba imati na umu da osobe s kojima pomorac radi i živi na brodu i o čijoj pomoći ovisi u opasnim situacijama zapravo ne poznaje dovoljno dobro. Često se pomorac pri ukrcaju na brod prvi puta susreće s nekim članovima posade. Druge članove posade koje je prethodno upoznao (na nekoj drugoj plovidbi) u većini slučajeva smatra tek kolegama, a ne prijateljima. Ipak, pomorci u slučaju opasnosti trebaju prevladati činjenicu da nisu povezani sa svojim kolegama te im moraju pomoći, odnosno primijeniti ono što su ih učili.

Kako bi uspješno pomogli jedni drugima pomorci međusobno trebaju kvalitetno komunicirati. Dobra komunikacija karakterizirana je altruizmom i empatijom, što određuje razumijevanje i djelomično prihvaćanje pozicije drugog pojedinca. Pomorci smatraju da njihov rad zahtijeva pojedince koji su ne samo tehnološki, nego i humanistički kompetentni. [25] To se posebno odnosi na vođe, odnosno na zapovjednika broda i na časnike na brodu koji su nadređeni određenim članovima posade. Vođe trebaju empatizirati s drugima te se intenzivno brinuti o poslu koji njihovi podređeni rade. Zapovjednik broda i časnici bi trebali prakticirati tešku empatiju (engl. *tough empathy*), što znači da bi članovima posade trebali davati ono što im je potrebno, a ne ono što oni žele. To se može nazvati i brigom za druge s određenim odmakom. [26]

Može se zaključiti da se pomorci uče prosocijalnom ponašanju, odnosno da pomažu jedni drugima u situacijama kada je to potrebno, posebno u situacijama opasnima po život te da oni znaju kako je primjereno reagirati u takvim situacijama kada druga osoba očekuje pomoć. Takvo ponašanje može se primijetiti ne samo u njihovom radu na brodu, nego i u trenucima kada su na odmoru na kopnu.

7. ZAKLJUČAK

Psihosociologija ili socijalna psihologija jest grana psihologije koja proučava socijalnu prirodu pojedinca, njegov socijalni razvoj, socijalno ponašanje, društveni život pojedinca ili uzajamno djelovanje ljudi. U okviru psihosociologije proučava se i prosocijalno ponašanje. To je sveobuhvatni naziv za različite oblike socijalnog ponašanja u čijoj je osnovi pomaganje drugima u zadovoljenju njihovih potreba ili uklanjanju poteškoća. Prosocijalno ponašanje uključuje blagonaklonost i susretljivost, materijalno pomaganje i moralnu podršku, empatiju i altruizam. Postoje motivi koji potiču prosocijalno ponašanje (želja pojedinca da pomogne drugome ili drugima, pokušaj pojedinca da dobije određeni oblik nagrade, pokušaj izbjegavanja kazne itd.) i oni koji ga „koče“ (stres, opasnost, gubitak vremena, materijalni gubitci, nekompetentnost itd.).

Istraživanja su pokazala da prosocijalno ponašanje raste s razvojem misaonih i emocionalnih procesa te da spolne razlike u prosocijalnom ponašanju nisu dosljedne. Prosocijalno ponašanje pomagača određeno je situacijskim (izvanjskim) činiteljima prosocijalnog ponašanja (utjecajem drugih ljudi na prosocijalno ponašanje pojedinca, svojstvima podražaja za prosocijalno ponašanje, privremenim stanjima potencijalnog pomagača, odnosom s potencijalnim primateljem pomoći, dimenzijama situacija u kojima se javlja prosocijalno ponašanje) te crtama ličnosti pomagača.

Posebni oblik prosocijalnog ponašanja je altruizam. To je naklonost i težnja prema dobrobiti drugih te stavljanje tuđih iznad osobnih interesa i osobne koristi. Da bi ponašanje bilo altruistično ono treba biti voljno i bez prisile, poduzeto s ciljem ostvarivanja dobrobiti druge osobe te treba isključivati očekivanje nagrade ili izbjegavanje kazne. U stručnoj literaturi postoje različiti teorijski pristupi u tumačenju razvoja altruizma, kao što su pristup altruizmu unutar teorija evolucije, psihoanalitički pristup altruizmu, kognitivno-razvojni pristup altruizmu te teorije socijalnog učenja.

S prosocijalnim ponašanjem povezana je i empatija. Ona se najjednostavnije može odrediti kao razumijevanje položaja druge osobe na temelju percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi. Empatija sadrži emocionalnu i kognitivnu komponentu. Emocionalna komponenta odnosi se na razumijevanje i poznavanje emocionalnog stanja druge osobe, odnosno odgovaranje istim ili sličnim osjećajima u odnosu prema emocijama druge osobe, dok se kognitivna komponenta odnosi na prihvaćanje uloge ili gledišta druge osobe, odnosno viđenje svijeta onako kako ga vidi druga osoba. Razvojne razine empatije

odgovaraju fazama kognitivnog razvoja, pa se u skladu s time prvo razvija globalna empatija, zatim egocentrična empatija, empatija za osjećaje drugih te na kraju empatija za nečije životne uvjete. Ipak, razvojne razine empatije ne moraju se razviti kod svih osoba. Brojna istraživanja u kojima se nastojala utvrditi povezanost empatije i prosocijalnog ponašanja pokazala su da postoji veza između empatije i prosocijalnog ponašanja u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o tome na koji se način u istraživanju mjeri ta povezanost.

Pomorci su posebna socijalna grupa, ali istraživanja vezana za prosocijalno ponašanje pomoraca nisu provedena, iako je poznato da se pomorci uče prosocijalnom ponašanju u situacijama pogubnima po život. Općenito je nedovoljni broj istraživanja posvećen pomorcima te njihovom radu i životu na moru, što upućuje na to da je u psihosociologiji nedovoljno prostora posvećeno pomorcima kao određenoj socijalnoj grupi. Provođenjem više istraživanja na tu temu dobili bi se vrijedni podatci te bi se donijeli zanimljivi zaključci za psihosociologiju kao granu jedne znanosti, ali i za poslodavce. Naime, poslodavci ulažu vrijeme i novac u svoje zaposlenike kako bi ih, između ostaloga, naučili kako spriječiti određene opasnosti, odnosno kako reagirati u slučaju da se opasnost ne spriječi te kako pomagati drugima s ciljem minimaliziranja nastale štete. Na temelju provedenih istraživanja o prosocijalnom ponašanju dobili bi povratnu informaciju o tome koliko je njihov kadar zaista stručan po tom pitanju i mogu li se članovi posade na brodu, koja treba djelovati kao tim, osloniti jedan na drugoga u najtežim trenucima.

LITERATURA

- [1] Hrvatska enciklopedija, *Psihologija*. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50934> (22. 4. 2017.)
- [2] Hrvatska enciklopedija, *Sociologija*. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56944> (22. 4. 2017.)
- [3] Russo, A.: *Međuodnos psihologije i sociologije u proučavanju pojedinaca*. URL: <https://www.pfst.unist.hr/hr/sadasnji-studenti/nastava/nastavni-materijali?id=896> (22. 4. 2017.)
- [4] Petz, B.: *Psihologijski rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2005.
- [5] Raboteg-Šarić, Z.: *Psihologija altruizma: čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*, Alinea, Zagreb, 1995.
- [6] Hewstone, M.; Stroebe, W.: *Socijalna psihologija: europske perspektive*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2001.
- [7] Juravić, M.; Knežević, I.: *Prosocijalno ponašanje*. URL: <http://www.djelatnici.unizd.hr/~mklarin/naslovnica/.../PROSOCIJALNO%20PONASANJE.ppt> (24. 4. 2017.)
- [8] Aronson, E.; Wilson, T. D.; Akert, R. M.: *Socijalna psihologija*, Zagrebačka škola ekonomije i managementa, Zagreb, 2005.
- [9] Vasta, R.; Haith, M. M.; Miller, A.: *Dječja psihologija*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1998.
- [10] Brajša-Žganec, A.: *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2003.
- [11] Raboteg-Šarić, Z.; Žužul, M.; Keresteš, G.: *War and children's aggressive and prosocial behavior*, European Journal of Personality, 8, 3, 1994, str. 201-212.
- [12] Keresteš, G.: *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2002.
- [13] Eagly, A. H.; Crowley, M.: *Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the psychological literature*, Psychological Bulletin, 100, 3, 1986, str. 283-308.
- [14] Čorkalo Biruški, A.: *Primijenjena psihologija: pitanja i odgovori*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.
- [15] Rathus, S. A.: *Temelji psihologije*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 2000.

- [16] Russo, A.: *Etička načela i prosocijalno ponašanje*. URL: <https://www.pfst.unist.hr/hr/sadasnji-studenti/nastava/nastavni-materijali?id=900> (22. 4. 2017.)
- [17] Filozofski fakultet u Zagrebu, *Prosocijalno ponašanje za sociologe*. URL: <http://www.psihologija.ffzg.unizg.hr/uploads/48/63/.../prosocijalno-ponasanje-za-sociologe.pptx> (26. 4. 2017.)
- [18] Veitch, R.; De Wood, R.; Bosko, K.: Radio news broadcasts: Their effects on interpersonal helping. *Sociometry*, 40, 1977, str. 383-386.
- [19] Pervin, L. A.; Cervone, D.; John, O. P.: *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
- [20] Wilson, E. O.: *Kin selection as the key to altruism: Its rise and fall*, Social research 72, 1, 2005, str. 159-166.
- [21] Raboteg Šarić, Z.: *Empatija, moralno rasuđivanje i različiti oblici prosocijalnog ponašanja: doktorska disertacija*, Z. Raboteg-Šarić, Zagreb, 1993.
- [22] Pennington, D. C.: *Osnove socijalne psihologije*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1996.
- [23] Eisenberg, N. i Miller, P. A.: *The Relation of Empathy to Prosocial and Related Behaviors*, Psychological Bulletin, 101, 1, 1987, str. 91-119.
- [24] 10 Most Common Life-Threatening Accidents On Board Ships. URL: <http://www.marineinsight.com/marine-safety/10-common-life-threatening-accidents-board-ships/> (26. 4. 2017.)
- [25] Lileikis, S.: What kind of leadership do seafarers need in regard to their main emotional states caused by the physical and psychosocial maritime work environment, *Journal of maritime transport and engineering*, 3, 2, 2014, str. 24-33.
- [26] Code of Safe Working Practices for Merchant Seafarers – 2015 edition. URL: <http://www.westpandi.com/globalassets/loss-prevention/code-of-safe-working-practices-for-merchant-seafarers.pdf> (12. 5. 2017.)

POPIS SLIKA

Slika 1. Efekt upute i stupnja žurbe na altruistične odgovore u kriznoj situaciji [8].....	5
Slika 2. Postotak ispitanika koji su pomogli, ovisno o vremenskom rasporedu indukcije raspoloženja [8]	13
Slika 3. Sklonost pomaganja u funkciji genske srodnosti pružatelja i primatelja pomoći [19]	14
Slika 4. Sklonost pomaganja u funkciji dobi primatelja pomoći u situacijama života i smrti i svakodnevnim, trivijalnim aktivnostima [19].....	15
Slika 5. Sklonost pomaganja u funkciji dobi primatelja pomoći u situaciji gladi [19]	16

POPIS TABLICA

Tablica 1. Proces donošenja odluke o altruističnom ponašanju [17]	11
---	----

POPIS KRATICA

EETS (engl. *Emotional Empathic Tendency Scale*)

Skala za mjerenje emocionalne
empatičke tendencije